

Antal Attila

A diktatúra – indián szemmel

Szőcs Géza: Csingacsguk látogatása a világosi villamosági üzletben

I. Bevezető

1. „A háború sorsa Görgein fordul meg. Engedje meg, hogy neki és családjának felajánljak nyugdíjként százezer rubelt vagy tízezer cservonyecet. Így felséged megszabadul a háborútól, amelyet ígérete szerint végig kell vívnia, és amelyet abba nem hagyhat, különben félév múlva Kamenyec-Podolszktól a Visztuláig harcolnia kellene.”

(Paskievics herceg levele Miklós cárhoz 1849. július 24-én)

„Fentebb idéztük Paskievics javaslatát, hogy vásárolják meg Görgeit. A cár az ajánlatot el is fogadta. A közölt okmányban említett jutalmat Görgeinek Klagenfurtba való elutazása előtt adták át.

(R. A. Averbuch: A cári intervenció az 1848–49-i magyar forradalom ellen vívott harcban.

Moszkva, Állami Társadalmi-gazdasági Kiadó, 1935. 175.o.)

Averbuch állítását egyéb források tényszerűen nem erősítik meg.

2. „Világos (Siria) 5000 lakosú település. 1458-ban Mátyás király a világosi várba záratta nagybátyját, Szilágyi Mihályt. A vár udvarában fedett vermek voltak, ebben tartották a foglyokat.”

„A volt Bohus-kastélyban – ma Ion Slavici-emlékmúzeum – írta alá Görgey a kapitulációt. 1849. augusztus 13-án Világos mellett tette le a fegyvert a magyar forradalmi hadsereg.”

(Mátyás Vilmos: Utazások Erdélyben. Budapest, 1977. 136. o.)

3. „Csaknem meztelen testén fehér és fekete harci színek látszottak. Haja le volt borotváltva, csak egy varkocs maradt a feje búbján.”

(J. F. Cooper: Az utolsó mohikán. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 23. o.)

II. CSINGACSGUK A VILÁGOSI ELEKTROMOS-BOLTBAN

A világosi elektromos boltba
egy téli délután
belép egy indián
Csingacsguk vagyok, így szól
majdnem akcentus nélkül
egy téli délután.

Vállán konfekciós zakó,
skótkockás, itt-ott már fakó.

Nézi a transzparenszeket.

KENYÉRPÍRÍTÓ KAPHATÓ

és

JÖVŐNK: VILÁGOS

és

A VILLANYÉGŐ KIFOGYOTT

meg

VILÁGOS TÖBB MINT SZIMBÓLUM
neve is mutatja
TÖRTÉNELMÜNK HAJNALÁT JELZI

és ugyanaz tömörebben:

VERECKÉNÉL ALKONYUL
VILÁGOSNÁL VIRRAD

Télen, ebéd után
Unamisz fia, a Nagy Kígyó,
Csingacsguk áthajol a pulton,
a sápadtarchoz Csingacsguk így szól:

*Van-e még vasalójuk? És ellenállás
van még?*

Attól függ
az ellenállás ára
így válaszol az üzletfelelős
hogyan soros-e
vagy párhuzamos. Ha soros,
az első ellenállás végét a másodiknak a
kezdetével,
a második végét a harmadik kezdetével
kötjük össze
és így tovább. Az eredő ellenállás
annyi, mint az egyes ellenállások összege:

Párhuzamos kapcsolásnál viszont
valamennyi ellenállás kezdetét egy-egy
közös
csomópontba kötik össze. Az eredő
ellenállás
az egyes ellenállások fordított értékei
összegének
fordított értékével egyenlő:

$$R = \frac{1}{\sum_{i=1}^n \frac{1}{R_i}}$$

De kapható még lépcsős
vagyis változtatható ellenállás
vagy ha söntölni óhajtana...
– Nem, dehogyis.
– Meg lesz elégedve, Csing Csak Csuk úr.
Az indián végül varrógépet és
ellenállásszekrényt

vásárolt,
hána alatt ezzel a két eszközzel
lépett ki az alföldi alkonyatba,
lábán a magány mokaszinjával.

Vidám napok a rezervátumban
– morfondírozott –
sej, hajdanvolt fiatakorom.
A világosi büfé előtt
kamaszok és vénemberek szóltak utána:

egy cservonyec nem a világ
két cservonyec nem a világ
tízezer cservonyec nem a világ
lökjél be velünk
egy kis tüzes vizet gyere Csingó

Az 1970-es évek közepétől a kommunista román hatalom diszkriminatív, nyíltan magyarellenes intézkedéseinek következtében mind gyakrabban kapott hangot az erdélyi magyar irodalomban a romániai magyarság sorsával, jövőjével kapcsolatos veszélyérzet. Ennek egyik jeleként számos műben jutott szerephez az indián–erdélyi magyar sorspárhuzam. Ha csak a költészetet tekintjük is, a példákat hosszan sorolhatnánk. Íme, néhány a legjellemzőbbek közül. Szemlér Ferenc *Tudod, az indiánok* című verse (*Fegyveres felhők*, 1977) egy tűzföldi indián törzs utolsó tagjának halála kapcsán úgy festi a bennszülöttek eltűnésének, beolvadásának folyamatát, hogy csupán sejteti a sorspárhuzam lehetőségét. Kányádi Sándor *Sörény és koponya* (1989) című kötetében többféle módon is felvillan a sorsrokonosság. A valóságos úti élmények szülte *Dél keresztje* ciklus több darabja felidézti az indián sorsot, s összekapcsolja azt a messziről érkezett látogatóéval. *A farkas és a bárány* című szonett az ismert tanítómese ürügyén szól kisép, törzsi sorsról, az *Indián ének* panaszából pedig kihallik a távoli magyar kisebbség fájdalma is. Ferencz István egyik gyerekverskötetete már a címével utal a sorsazonosságra (*Indián a Hargitán*, 1989). A példák sorában ott a helye Szöcs Géza két „indiános” versének, az *Indián szavak a rádióban* és a *Csingacsguk látogatása a világosi vilámlamossági üzletben* címűeknek.¹

Mindkét költemény az 1989-ben Magyarországon megjelent *A sirálybőr cipő* című kötetben látott napvilágot. A költő a nyolcvanas évek közepén elhagyni kényszerült Romániát, a versgyűjteményt mégis az erdélyi nyomasztó élmények szülte versek uralják. A nyolcvanas évekkel az erdélyi magyarság életének legkilátástalanabb periódusa vette kezdetét. A hatalom abszurd világot teremtett, mely-

¹ A sajátos konnotációjú indián téma a reményeket hamar kioltó romániai rendszerváltozás után sem tűnt el az erdélyi magyar költészetből. Kovács András Ferenc indiánokat (is) megidéző versciklusa (*Jack Cole dalai*) közül jó néhány pl. a kilencvenes években született, köztük az erőteljesen áthallásos Death Valley Blues is.

ben természetesnek számított a besúgás, a lehallgatás, a fizikai terror. A közeli jövő a kisebbségi magyarság szétszóródásával, megsemmisülésével fenyegetett.

A költemény már a címével is irodalmi előképek sorát hívja elő az olvasó emlékezetéből. Montesquieu *Perzsa levelek* című művét például, melyben a külső nézőpont alkalmazása ad lehetőséget a társadalom hibáinak humoros-szatirikus bírálatára, vagy Voltaire *A vadember* című pamfletjét, melyben egy huron indián képviseli e külső látószöveget, ki egyben a „nemes vadember” egyik első reprezentánsa is az újkori európai irodalomban. (A civilizációtól meg nem rontott „nemes vadember” motívuma, ideálképe aztán majd Cooper s Karl May révén lesz igazán népszerűvé a XIX. században.)

A *Csingacsguk látogatása...* két részből áll, mindkettő külön (al)címet is kapott. (I. Bevezető; II. Csingacsguk a világosi elektromos boltban).

A *Bevezető* idézeteket tartalmaz. Az 1-es számmal jelölt rész két idézete Görgey Artúr oroszok általi lefizetéséről ad hírt, bár a hozzájuk fűzött megjegyzés révén nyitva marad a kérdés, bizonyosan áruló volt-e a szabadságharc magyar főparancsnoka. (A közöltek az igent valószínűsítik.)² A 2. számmal jelölt egy-

² Úgy véljük, a magyar honvédhadsereg egykori parancsnoka emlékének tartozunk annyival, hogy a versben róla elmondottakhoz hozzáfűzzük a következőket. ANTALL József egy 1968-ban írt (ám csak a halála után megjelent) tanulmányában megemlékezik arról, hogy Görgey, mielőtt száműzetése helyére, Klagenfurtba vitték volna, az útra kölcsönt kért Paskievicstől, ám ennek jó részét elosztotta bajtársai között. A száműzetése idején kapott kegydíjről pedig ugyanitt így ír Antall: „Ausztiai száműzetésében igyekezett álláshoz jutni. Egykori tanára, Redtenbacher igyekezett segíteni, hogy alkalmazzák, mint vegyész. A rendőrség azonban akadályokat gördített a képességeinek és tehetségének megfelelő polgári állásban történő alkalmazása elé. Feleségének és egyre szaporodó családjának eltartása egyre fokozta anyagi gondjait. Vagyona utolsó részét is eladta, így kénytelen volt élni azzal a lehetőséggel, hogy az osztrák államkincstártól kérjen kegydíjat. Furcsa módon még ma is elhangzanak megjegyzések, amelyek ezért elmarasztalják Görgeyt. Miután vagyona nem volt, megfelelő álláshoz nem tudott jutni, valamiből élnie kellett. De történetien is annak a kornak a szokásait utólagos ítélettel elmarasztalni. Egy hadifogolyról ma többé-kevésbé gondoskodnak. Görgeynek azonban magának kellett magáról gondoskodnia...” Egy évszázados per – A Görgey-kérdés tegnap és ma. Orvostörténeti Közlemények (Comm. Hist. Artis Med.) 158–165. (1997–1998.), 17–36. Lásd továbbá GECSE Géza: *Állam és nemzet a rendszerváltás után* című könyvének online változatát, melyben a Tolcsvay Klubban magyar történelmi eseményekről, problémákról megemlékező vitaestek szövegeinek szerkesztett változatai is helyet kaptak. A *magyar hazaárulások története a XIX. századtól napjainkig* című beszélgetésben Hermann Róbert a Görgey-ügyről így nyilatkozott: „Amikor Görgei letette a fegyvert, akkor a Kossuth-bankó, amiben a fizetését kapta, az teljesen értékét veszítette. A hadikasszában volt némi osztrák bankjegy, amit nagyjából szétosztott a tisztikar, illetve a közlegények között, sőt, a beérkező államkincstárból ugyanennek a követelésnek a kielégítésére utasította a volt pénzügyminisztert, Duschek Ferencet. Amikor Görgei Nagyváradon az oroszok fogságába kerül, akkor Paskievics tábornagy, az orosz fővezér megkérdezi tőle, hogy van-e pénze, mire Görgei azt mondja, hogy már bizony szétosztogatta a tisztjei között. Erre Paskievics adott neki 2000 félimperial orosz aranyat, amit Görgei nem akart elfogadni. Paskievics erre azt

ség ugyancsak két idézete a partiumi Világos községhez fűződő történelmi eseményekre utal. Mind a XV. századi eset – Mátyás király fogságba vetette az őt trónhoz segítő, ám aztán ellene szervezkedő nagybátyját –, mind az 1848–49-es szabadságharcot lezáró fegyverletétel az árulás gyanúja által övezett, vitatott epizódja történelmünknek. E hozzá kapcsolódó események révén Világos nem pusztán helységnev, hanem az egy táboron belüli meghasonlás, az árulás, a vereség szimbóluma is. A 3. egység idézete a költemény címében megnevezett indiánt mutatja be. J. F. Cooper regényének említése a kevésbé tájékozott olvasók számára is egyértelművé teszi, hogy a regény címszereplőjéről van szó, kihez így a pusztulás, kihalás képzete társul.

A költemény második része a címében megjelölt abszurd eseményről számol be. Az indián látogatásának ideje nincs pontosan meghatározva. A tél és a dél után megjelölés szürke, barátságtalan hétköznapot idéz. Csingacsguk nem úgy néz ki, ahogy az első rész idézete festi, kifakult konfekciós zakója hely- és koridéz, ahogy szimbolikusan a diktatúra homályára utal A VILLANYÉGŐ KIFOGYOTT transzparens is.

A vers a továbbiakban keserű szellemességgel és iróniával használja ki a *világos* szó többféle jelentésében rejlő lehetőséget, majd hasonlóan jár el az *ellenállás* szóval is. A hatást (s egyben a bizonytalanságérzetet) növeli, hogy a szövegben a konnotáció olykor megszakad, a többletjelentéssel bíró kifejezések közé (mellé) szimbolikus jelentést nem hordozó szövegrészek kerülnek. A transzparensok közül ilyen a KENYÉRPIRÍTÓ KAPHATÓ, az indiánnak az eladóhoz intézett két kérdése közül pedig az első: „Van-e még vasalójuk?”

Az „És ellenállás van-e még?” kérdésre adott válaszában az üzletfelelős az ellenállásról mint az áramerősség szabályozását szolgáló szerkezetéről értekezik, eszébe se jut (vagy úgy tesz, mintha eszébe se jutna) a szó másik jelentése. Az ellenállások fajtáit taglaló hosszú, fontoskodó előadása egyben el is tereli az olvasó figyelmét az értelmezés egyéb lehetőségéről, s ezáltal elhomályosítja a történet elbeszélőjének szándékát. Csingacsguk vásárlása az elbizonytalanítás már alkalmazott eljárását idézi: a két tárgy közül az egyik „jelentéses”, a másik nem.

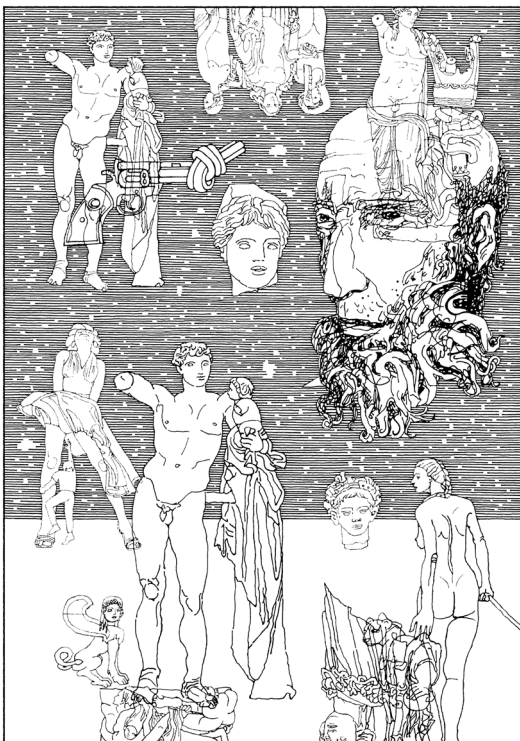
Miután a címszereplő értetlenségbe (vagy óvatos elhárításba) ütközött a bolt-

mondta neki, tekintse baráti kölcsönnek, majd valamikor vissza fogja adni. Görgei ezt a pénzt is szétosztogatta a tisztjei között, akik hasonló anyagi helyzetben voltak, és amikor Paskievics ezt megtudta, akkor megint adott neki 2000 orosz félimperialt. Görgeit ezután az osztrákok augusztus végén nagy kerülővel a Felvidéken, illetve Galícián, Morvaországon keresztül elszállították Bécsbe, majd pedig a karintiai Klagenfurtba, ahol hosszú időn keresztül ebből a 2000 félimperial aranyból volt kénytelen élni. Annál is inkább, mert ott volt a felesége, és lassan megszülettek a gyermekei is.” www.gecse.eu/allam.html (A letöltés ideje: 2018. 02. 15.) (A honvédtábornok nevének írásmódja máig vitatott. Egyes kutatók a Görgey-alak mellett teszik le a voksot, mások a Görgei-alakot használják. Munkánkban tiszteletben tartottuk az egyes szerzők írásmódját.)

ban – az üzletvezető a nevét se jegyezte meg jól –, magányosan lép ki a jövőtlenséget idéző alkonyatba. Morfondírozásával arra céloz, hogy az erdélyi kisebbségi léthelyzetnél még a rezervátumi létezés is elviselhetőbb.

A költemény a büfé előtt üldögélő helybeliek felhívásával zárul: pálinkázásra invitálják az indiánt. Csingacsuk nevét ők sem ejtik helyesen (nem tudatosul bennük sem, kivel van dolguk, személye mire utal), viselkedésük pedig nemhogy ellenállást nem ígér, de még emberi tartásra sem enged következtetni. Ez utóbbi hiányának valószínűségét erősítik a helyiek cservonyec(ek)re vonatkozó megjegyzései. Az idegen hatalom pénzmenének emlegetése visszautal a Görgeyre vonatkozó verskezdő idézetekre, s így az árulás lekicsinyléseként is felfogható.

A költemény teremtette világban az indián látogató gondolkodik, viselkedik normálisan, míg a meglátogatottak közösségét az alkohol s a gyanakvás légköre mételyezi. Szócs Géza verse illúziótlan képet ad az 1980-as évek romániai diktatúrájának hétköznapi, vidéki valóságáról. E nyomasztó világ jelenségei közül is arra a szomorú tényre hívja fel elsősorban a figyelmet, hogy a hosszan tartó, a kisebbségi magyarságot különösen sújtó diktatórikus viszonyok közepette az erdélyi magyarság „hozzáromlik” lassan a rendszerhez, morális tartását veszti.

Baka Györgyi

A lélek keresztútján

Esterházy János emlékére

A félreállítottak, üldözöttek
szívdobogásának hangja volt
az övé, szelíden, kitartóan,
kifinomult érzékenységgel
küzdött a felvidéki magyar
kisebbség jogaiért.

Kitépték nemes, hűséges,
hittel teli élete harmóniájából,
a nyitrai várhegy fény-zöldjéből,
szabadságától megfosztották,
mégsem hagyta el a rábízottakat.

*Az igazság útját választottam.
Parancsolataidhoz ragaszkodom.*

Szovjet börtönökben,
eltetvesedve, sebekkel tele,
gyötrések, zsarolások,
tíz éves munkatábor szilánkos
ideje alatt szervezete legyengült,
fűtetlen barakkokban, csupasz
deszkapriccsen feküdt magas
lázban, patkányok között,
éhségben, csonttá és bőrre
aszalódva. A ki nem mondható
iszonyat égette száját.

*A mélységből kiáltok hozzád,
Istenem, hallgass meg engem!*

Türelemmel viselte fogságát,
sugárzott belőle a lelkierő,
mint egy jó apa, segítette,
erősítette fiatal rabtársait,
szétozlatva a rájuk
szövődő félelem-ködöt.
Szenvedését népéért való
vezeklésként viselte.

*A Te üdvösségedben van az én lelkem,
és a Te igéidben remélek.*

Miként a gyertya, fénné égette
magát a 7832-es fogoly.
Hazatérve gyorsan elhaltak
a benne éledő remény-csírák
a koholt vádak alapján hozott,
ellenszavazat nélküli halálos ítélet
súlya alatt. Hiába fogadta *szíviütöten*
a magyarság az ítéletet,
tehetetlennek bizonyultak.

*Nem vagyunk az éjszakáé,
sem a sötétségé.
Szabadíts meg minket, Uram!*

Az életfogytiglanra változtatott
ítélet után újra börtönök,
magánzárkák jéghideg poklában
töretett meg a teste, sorsa mégis
a lélekszabadság csodája lett!